

บทที่ ๒
อริยมรรคมืองค์ ๘

ธรรมอันเป็นหัวใจสำคัญแห่งการปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนานั้น คือ “อริยมรรคมืองค์ ๘” ที่เรียกสามัญว่า “มรรคมืองค์ ๘” แต่เรียกชื่อเต็มว่า “อริยอัฏฐังคิกมรรค” ที่ต้องเติมคำว่า “อริยะ-” ไว้ข้างหน้าคำว่า “มรรคมืองค์ ๘-อัฏฐังคิกมรรค” หมายถึง “สิ่งที่ประเสริฐ-ความเจริญยิ่ง” ส่วนคำว่า “มรรค” หมายถึง ข้อประพฤติปฏิบัติ ปฏิบัติทางอันยิ่งยวด ดังนั้น ความหมายที่แท้จริงของคำว่า “อริยมรรคมืองค์ ๘-อริยอัฏฐังคิกมรรค” แปลว่า “ทางมืองค์แปดประการอันประเสริฐ” ซึ่งตรงกับแนวความคิดพื้นฐานสำคัญในการค้นหา “โมกขธรรม” [ธรรมนำสัตว์ให้หลุดพ้นจากกิเลส-ความหลุดพ้น-นิพพาน-วิภูษะ-ชั้นวินิมุต] ด้วย “ปัญญา” นั่นคือ “มัชฌิมาปฏิปทา-เส้นทางสายกลางแห่งปัญญา” ที่มีปัจจัยสำคัญแห่งสัมมาปฏิปทาซึ่งประกอบด้วย ๓ ประการ ได้แก่ (๑) เริ่มต้นด้วยปัญญา (๒) ดำเนินด้วยปัญญา และ (๓) นำไปสู่ปัญญาอันยิ่ง ซึ่งผู้ที่ประพฤติปฏิบัติตามอย่างถูกต้องย่อมกลายเป็น “อริยะ-อริยชน-อริยบุคคล” ได้ คือ “พระอรหันตชีนาสพ” อีกนัยหนึ่ง ผู้มีอาสวะสิ้นแล้ว-ผู้หมดกิเลส-พระอรหันต์ ที่เรียกว่า “พระชีนาสพ-จตุสัจจพุทธะ” [ผู้ตรัสรู้ริยัสัจ ๔] ย่อมเป็นผู้เห็นแจ้งในการตรัสรู้ “อริยัสัจ ๔-สัมโพธิญาณ” ซึ่งมีปริชาญาณสามารถเข้าถึง “โลกุตตรมรรค-โลกุตตรผล” ด้วยศรัทธาและฉันทะที่แรงกล้า ประกอบด้วยเหตุผลและปัญญารวมทั้งดำเนินชีวิตและประพฤติปฏิบัติธรรมที่เหมาะสมแก่ธรรม ดำเนินชีวิตปฏิบัติตนตามอริยธรรม ที่เรียกว่า “มัชฌิมาปฏิปทา” ซึ่งหมายถึง “อริยมรรคมืองค์ ๘-อริยอัฏฐังคิกมรรค” โดยแยกแนวทางปฏิบัติในการฝึกฝนอบรมจิตใจตามหลัก “ไตรสิกขา-สิกขา ๓” ที่เกี่ยวเนื่องถึง “อริยัสัจ ๔” ดังนี้

“ไตรสิกขา-สิกขา ๓” หมายถึง ข้อปฏิบัติที่ต้องศึกษาอย่างจริงจัง ๓ อย่าง เพื่อให้บรรลุความตรัสรู้สัมโพธิญาณ โดยตัดขาดข้ามพ้นจาก “ชาติสงสาร-วัฏสงสาร” คือ การเวียนตายเวียนเกิดแห่งชีวิตสันตติ อยู่ในกระแสแห่งกิเลส-กรรม-วิบาก “ไตรสิกขา” เรียกสามัญว่า “ศีล-สมาธิ-ปัญญา” ได้แก่

- (๑) “อริยศีลสิกขา” คือ เรื่องอริยศีลอันจะต้องศึกษา การศึกษาใน “อริยศีล” ซึ่งหมายถึง ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาศีลอย่างสูง ที่จะให้ตั้งอยู่ในวินัย รู้จักใช้อันทรีย์ และมีพฤติกรรมทางกายวาจาดีงาม ในการปฏิสัมพันธ์ที่จะอยู่ร่วมสังคมกับผู้อื่นและอยู่ในสิ่งแวดล้อมต่างๆ ด้วยดี ให้เป็นประโยชน์เกื้อกูล ไม่เบียดเบียน ไม่ทำลาย และให้เป็นพื้นฐานแห่งการฝึกอบรมพัฒนาจิตใจใน “อริยจิตตสิกขา” คำว่า “อริยศีล” คือ ศีลอันยิ่ง ปากุโมกขสังวรศีล ตลอดจนมาจนถึง ศีล ๕-ศีล ๘-ศีล ๑๐ ที่รักษาด้วยความเข้าใจ ให้เป็นเครื่องหนุนนำออกจากวัฏสงสาร [วัฏสงสาร] หรือเป็นปัจจัยให้ก้าวไปในอริยมรรค อนึ่ง ในสาระเนื้อหาข้อนี้จะตรงกับ “ศีลวิสุทฺธิ” (ข้อ ๑ ในวิสุทฺธิ ๓) คือ ความหมั่นจดแห่งศีล นั่นคือ รักษาศีลตามภูมิขั้นของตนให้บริสุทธิ์ และให้เป็นไปเพื่อ “ฉานสมาธิ”

(๒) “**อธิจิตตสิกขา**” คือ **เรื่องอธิจิตต์อันจะต้องศึกษา** การศึกษาในอธิจิตต์ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาจิตใจอย่างสูงเพื่อให้เกิดสมาธิ ความเข้มแข็งมั่นคงพร้อมทั้งคุณธรรมและคุณสมบัติที่เกื้อกูลทั้งหลาย เช่น สติ-ขันติ-เมตตา-กรุณา-สดชื่น-เบิกบาน-เป็นสุข-ผ่องใส อันจะทำให้จิตใจมีสภาพที่เหมาะสมแก่การใช้งาน โดยเฉพาะอย่างยิ่ง ให้เป็นฐานแห่งการเจริญปัญญา คำว่า “**อธิจิตต์**” หมายถึง **จิตอันยิ่ง** เรื่องของการเจริญสมาธิอย่างสูง ซึ่งหมายถึง “**ฌานสมาบัติ**” [โดยเฉพาะ “**ฌาน ๔-รูปฌาน ๔**” ในเบื้องต้น] ที่เป็นบาทวิถีแห่งวิปัสสนา หรือแม้สมาธิที่เจริญด้วยความรู้เข้าใจ ก็มุ่งหวังให้เป็นปัจจัยแห่งการก้าวไปในมรรค อนึ่ง ในสาระเนื้อหาข้อนี้จะตรงกับ “**จิตตวิสุทธิ**” (ข้อ ๒ ในวิสุทธิ ๗) คือ ความหมจดจดแห่งจิต นั่นคือ ฝึกอบรมจิตจนบังเกิดสมาธิพอเป็นบาทฐานแห่ง “**วิปัสสนากัมมัญฐาน**”

(๓) “**อธิปัญญาสิกขา**” คือ **เรื่องอธิปัญญาอันจะต้องศึกษา** การศึกษาใน “**อธิปัญญา**” ซึ่งหมายถึง **ปัญญาอันยิ่ง** โดยเฉพาะ “**วิปัสสนาปัญญา**” [โดยเฉพาะ “**ญาณในวิปัสสนา**”] ทั้งหลายที่เกิดจากการเจริญ “**โสหสญาณ-ญาณ ๑๖**”] ที่กำหนดรู้ความจริงแห่งไตรลักษณ์ ข้อปฏิบัติสำหรับฝึกอบรมพัฒนาปัญญาอย่างสูง เพื่อให้เกิดความรู้แจ้ง มองเห็นสิ่งทั้งหลายตามที่เป็นจริง อันจะทำให้จิตใจหลุดพ้นเป็นอิสระ ปราศจากกิเลสและความทุกข์ อนึ่ง ในสาระเนื้อหาข้อนี้จะตรงกับหลักกรรม “**วิสุทธิ ๗**” [ในข้อ ๓-๗ ให้พิจารณาเปรียบเทียบกับ “**โสหสญาณ-ญาณ ๑๖**”] หมายถึง **ความบริสุทธิ์ที่สูงขึ้นไปเป็นขั้นๆ** **กรรมที่ชำระสัตว์ให้บริสุทธิ์ ยังไตรสิกขาให้บริบูรณ์เป็นขั้นๆ ไปโดยลำดับ จนบรรลุจุดหมาย คือ “นิพพาน”** [อมตธาตุ] ได้แก่ (๑) “**ทัญญูวิสุทธิ**” คือ ความหมจดจดแห่งทัญญู นั่นคือ ความรู้เข้าใจมองเห็นนามรูปตามสถานะที่เป็นจริง เป็นเหตุข่มความเข้าใจผิดว่าเป็นสัตว์บุคคลเสียได้ เริ่มดำรงใน **ภูมิแห่งความไม่หลงผิด** จัดเป็นขั้นกำหนด “**ทุกขสังข**” ตรงกับ “**นามรูปปริจเฉทญาณ**” (๒) “**กังขาวิตรณวิสุทธิ**” คือ ความหมจดจดแห่งญาณเป็นเหตุข้ามพ้นความสงสัย ความบริสุทธิ์ขั้นที่ทำให้กำจัดความสงสัยได้ นั่นคือ กำหนดรู้ปัจจัยแห่งนามรูปได้แล้วจึงสิ้นสงสัยในกาลทั้ง ๓ ข้อนี้ตรงกับ “**ธรรมฐิติญาณ-ยถาภูตญาณ-สัมมาทสสนะ**” จัดเป็นขั้นกำหนด “**สมุทัยสังข**” ตรงกับ “**ปัจจัยปริคคญาณ**” (๓) “**มคคามัคคญาณทสสนวิสุทธิ**” คือ ความหมจดจดแห่งญาณที่รู้เห็นว่าเป็นทางหรือมิใช่ทาง นั่นคือ เริ่มเจริญวิปัสสนาต่อไปด้วยพิจารณากาลาป [กะ-หลาย = “**กาลาปวิปัสสนา-กาลาปสัมมสนะ-นยวิปัสสนา-สมุทนายมนสิการ**” คือ พิจารณาธรรมเป็นหมวดหมู่] (คือ เข้าถึง “**สัมมสนญาณ**” ก่อน] จนมองเห็นความเกิดขึ้น และความเสื่อมไปแห่งสังขารทั้งหลาย อันเรียกว่า “**อุทยัพพยานุปัสสนา**” เป็นตรุณวิปัสสนา คือ วิปัสสนาญาณอ่อนๆ แล้วมี “**วิปัสสนูปกิเลส ๑๐**” เกิดขึ้น กำหนดได้ว่าอุปกิเลสทั้ง ๑๐ แห่งวิปัสสนานั้น มิใช่ทาง ส่วนวิปัสสนาที่เริ่มดำเนินเข้าสู่วิถีนั่นแลเป็นทางถูกต้อง เตรียมที่จะประคองยกจิตไว้ในวิถี คือ “**วิปัสสนาญาณ**” นั่นต่อไป ข้อนี้จัดเป็นขั้นกำหนด “**มคคสังข**” (๔) “**ปฏิบัติทา**

ญาณทัสสนวิสุทธิ” คือ ความหมดจดแห่งญาณอันรู้เห็นทางดำเนิน นั่นคือ ประกอบความเพียรใน “วิปัสสนาญาณ” ทั้งหลายเริ่มแต่ “อุทฺทยัพพยานุปัสสนาญาณ” ที่พ้นจาก “อุปกิเลส” ดำเนินเข้าสู่วิถีทางแล้วนั้น เป็นต้นไป จนถึง “สัจจานุโลมิกญาณ-อนุโลมญาณ” อันเป็นที่สุดแห่งวิปัสสนา ต่อแต่นี้ก็จะเกิด “โคตรญาณ” คั่นระหว่างวิสุทธิข้อนี้กับข้อสุดท้าย เป็นหัวต่อแห่งความเป็นปुरुชนกับความเป็นอริยบุคคล โดยสรุป วิสุทธิข้อนี้ ก็คือ “วิปัสสนาญาณ ๘” และ (๕) “ญาณทัสสนวิสุทธิ” คือ ความหมดจดแห่ง “ญาณทัสสนะ” [ปัญญา-การเห็นด้วยญาณ] นั่นคือ ความรู้ใน “อริยมรรค ๘” หรือ “มรรคญาณ” อันเกิดถัดจาก “โคตรญาณ” เป็นต้นไป เมื่อมรรคเกิดแล้วผลจิตแต่ละอย่างย่อมเกิดขึ้นในลำดับถัดไปจาก “มรรคญาณ” นั้นๆ ความเป็นอริยบุคคลย่อมเกิดขึ้นโดยวิสุทธิข้อนี้ เป็นอันบรรลุผลที่หมายสูงสุดแห่งวิสุทธิ หรือ ไตรสิกขา หรือ การปฏิบัติธรรมในพระพุทธศาสนาทั้งสิ้น

ดังนั้น ในการพากเพียรเจริญภาวนาเพื่อให้บรรลุถึง “ความตรัสรู้สัมโพธิญาณ” ใต้นั้น ต้องประพฤติปฏิบัติด้วยปฏิบัติอันยิ่งยวดด้วยการเจริญมรรคคาแห่ง “อริยมรรคมืองค์ ๘-อริยอัฐฐังคิกมรรค” คือ ความตั้งใจอย่างจริงจังหมั่นเพียรอดทน และต้องถูกวิธีด้วยธรรมแห่งการปฏิบัติธรรมเท่านั้น อันสอดคล้องกับ “ความเป็นจริง-สัจธรรม” โดยธรรมชาติ ที่เรียกว่า “กฎธรรมชาติ-หลักธรรม-ปรมัตถ์-ปรมัตถสัจจะ” ด้วยเหตุนี้พระพุทธศาสนาจึงไม่ใช่ “ไสยศาสตร์” [การนั่งเทียนเดาสุ่ม] แต่เป็นองค์ความรู้ที่เป็น “ศาสนา-ปรัชญา-วิทยาศาสตร์” ฉะนั้น ให้พิจารณาธรรมอันเป็นองค์ประกอบภายใน “อริยมรรคมืองค์ ๘-มัชฌิมาปฏิปทา” เพื่อให้ประจักษ์แจ้งใน “อริยสัจธรรม” อันเป็น เส้นทางสายกลางแห่งปัญญาอันประเสริฐ ดังนี้

“อริยมรรคมืองค์ ๘-อัฐฐังคิกมรรค” เรียกเต็มว่า “อริยอัฐฐังคิกมรรค” แปลว่า “ทางมืองค์แปดประการ อันประเสริฐ” คือ “มัคคังคะ” [องค์แห่งมรรค] โดยลำดับจาก “อธิปัญญา-อิทธิศีล-อิทธิจิตต์” โดยนัยแห่ง “มัชฌิมาปฏิปทา” ดังนั้น “มรรคมืองค์ ๘” มีความสำคัญในการเจริญภาวนา ทั้งฝ่ายสมถะ [ฌาน ๔] และฝ่ายวิปัสสนา [มรรค ๘-ผล ๔] ที่ต้องมี “มัคคังคะ ๘” [อัฐฐมัคคังคิกวิภาวนาญาณ-ญาณทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘] และ “จริยา ๘” คือ ลักษณะความประพฤติ การครองตน ดังนี้

- (๑) “สัมมาทิฐิ” —เห็นชอบ ได้แก่ ความรู้หรืออริยสัจ ๔ เห็นไตรลักษณ์ รู้กุศลและอกุศลมูลกับกุศลและกุศลมูล หรือ เห็นปฏิจสมุปบาท นั่นคือ ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด คือ มีสัมปชัญญะ ความไม่หลง ความวิจยธรรม ความเห็นชอบ ธรรมวิจยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค = ทัสสนจริยา [การเห็นด้วยปัญญา-การเห็นตามเป็นจริง]
- (๒) “สัมมาสังกัปปะ” —คำริชอบ ความนึกคิดที่เป็นกุศลจิต ได้แก่ เนกขัมมะ-อพยบาต-อวิหิงสา นั่นคือ ความตริค ความตริคอย่างแรง ความคำริ ความที่จิตแนบแน่นอยู่ในอารมณ์ ความที่จิตแนบสนิทอยู่ในอารมณ์ ความขกจิตขึ้นสู่อารมณ์ ความความคำริชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค = อภิโรปนจริยา [การตริกอารมณ์แห่งจิต-มุมมองแห่งกระบวนทัศน์ มีความนึกคิดชอบในใจ]

- (๓) “**สัมมาวาจา**” — *เจรจาชอบ* ได้แก่ “**วจีสัจจิต ๔**” นั่นคือ การงด–การเว้น–การเลิกละ–เจตนา เครื่องเว้น จากวจีสัจจิต ๔ กิริยา ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ต้นเหตุวจีสัจจิต ๔ วาจาชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **ปริคคหจริยา** [การกำหนดสำรวม]
- (๔) “**สัมมากัมมันตะ**” — *กระทำชอบ* ได้แก่ “**กายสัจจิต ๓**” นั่นคือ การงด–การเว้น–การเลิกละ–เจตนา เครื่องเว้น จากกายสัจจิต ๓ กิริยา ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่ล้ำเขต การกำจัด ต้นเหตุกายสัจจิต ๓ การงานชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **สมุฏฐานจริยา** [สิ่งที่ทำขึ้น–สภาพที่ตั้งขึ้นด้วยสำรวม]
- (๕) “**สัมมาอาชีวะ**” — *เลี้ยงชีพชอบ* ได้แก่ เว้นมิจณาชีพ ประกอบสัมมาชีพ นั่นคือ การงด–การเว้น–การเลิกละ–เจตนา เครื่องเว้น จากมิจณาอาชีวะ กิริยา ไม่ทำ การไม่ทำ การไม่ล่วงละเมิด การไม่หลอกลวง การไม่ล้ำเขต การกำจัด ต้นเหตุมิจณาอาชีวะ การเลี้ยงชีพชอบ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **โฆทานจริยา** [ความผ่องแผ้วบริสุทธิ์–การกระทำที่บริสุทธิ์]
- (๖) “**สัมมาวายามะ**” — *พยายามชอบ* ได้แก่ “**ปธาน ๔–สัมมัตปธาน ๔**” นั่นคือ การปรารภความเพียรทางใจ ความขะมักเขม้น ความบากบั่น ความตั้งหน้า ความพยายาม ความอดสาหัส ความทนทาน ความเข้มแข็ง ความหมั่น ความก้าวไปอย่างไม่ทอดยอ ความไม่ทอดทิ้งฉันทะ ความไม่ทอดทิ้งธุระ ความประคับประคองธุระไว้ด้วยดี วิริยะ วิริยอินทรีย์ วิริยพละ ความพยายามชอบ วิริยสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **ปคคหจริยา** [ความเพียรที่พอดี–การยกจิตไว้]
- (๗) “**สัมมาสติ**” — *ระลึกรชอบ* ได้แก่ “**สติปฏฐาน ๔**” นั่นคือ ความหวนระลึก สติ กิริยาที่ระลึก ความทรงจำความไม่เลื่อนลอย ความไม่ลืม สติ สตินทรีย์ สตพละ สัมมาสติ ความระลึกรชอบ สติสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **อุปปฏฐานจริยา** [สติคมชัด–สติแก่กล้า–การอุปการะจิต]
- (๘) “**สัมมาสมาธิ**” — *ตั้งจิตมั่นชอบ* ได้แก่ “**ฉาน ๔**” นั่นคือ ความตั้งอยู่แห่งจิต ความดำรงอยู่แห่งจิต ความมั่นอยู่แห่งจิต ความไม่ส่ายไปแห่งจิต ความไม่ฟุ้งซ่านแห่งจิต ภาวะที่จิตไม่ส่ายไป ความสงบ สมาธินทรีย์ สมาธิพละ สัมมาสมาธิ ความตั้งใจชอบ สมาธิสัมโพชฌงค์ อันเป็นองค์แห่งมรรค = **อวิกเขปจริยา** [ความไม่ฟุ้งซ่าน–การสำรวมจิตไม่ให้ฟุ้งซ่าน]

ด้วยเหตุนี้ ในการประพฤติปฏิบัติตาม “**อริยมรรคมีองค์ ๘–อริยอัฏฐังคิกมรรค**” ให้ครบถ้วนสมบูรณ์อย่าง สืบเนื่องอยู่เนื่องๆ เป็นนิตยัตินั้น เรียกว่า “**มคคสมังคี**” คือ ผู้ถึงพร้อมประกอบด้วย “**อริยมรรคมีองค์ ๘–อริยอัฏฐังคิกมรรค**” ซึ่งก็ไม่แตกต่างจากนัยแห่ง “**ภาวิตัตต์**” [ภาวิต ๔] คือ ผู้ถึงพร้อมและพร้อมด้วย “**ภาวนา ๔**” หรือ “**อตฺตสัมปทา**” คือ ผู้มีตนอันได้พัฒนาดีแล้ว นั่นคือ เป็นผู้รู้แจ้งเห็นจริงในธรรมทั้งหลาย ที่มาประชุมในชีวิตตัวตน คือ “**ผู้รู้เห็นในความจริงแห่งขั้น ๕**” หรือ “**สัจจธรรมแห่งธรรมกาย**” นั่นเอง อย่างไรก็ตาม การประพฤติปฏิบัติตาม “**สัมมาปฏิบัติแห่งอริยมรรคมีองค์ ๘**” ย่อมทำให้เข้าใจถึงปัจจัยที่สนับสนุนให้ถึง “**อริยมรรค**” อย่างเช่น (๑) *ธรรม ๓* (๒) *อภิสังขาร ๓* และ (๓) *กุศลกรรมบถ ๑๐–กุศลมูล ๓* [โอโลกะ–โอโทสะ–โอโมหะ] ซึ่งเป็นความสัมพันธ์กับแนวคิดหรือความศรัทธาอย่างมีเหตุผลเกี่ยวกับ “**กฎแห่ง**

กรรม-กัมมผลลัทธา” [กฎธรรมชาติ-ตามกำหนดธรรมคา-ปฏิจกสมุปบาท-ปัจจยปริคคหญาณ] คือ เชื่อ กรรมและผลของกรรม-เชื่อกฎแห่งกรรม และ “กฎแห่งกรรมของสัตว์-กัมมัสสกตาสัทธา” คือ เชื่อในสัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตนเอง เรียกว่า “กัมมัสสกตญาณ-กัมมัสสกตญาณ-กัมมัสสกตาศัญญา” คือ ความรู้ถึงภาวะที่สัตว์ทั้งหลายมีกรรมเป็นของตน “ทำดีได้ดี-ทำชั่วได้ชั่ว” จัดเป็นปัญญาที่ถูกต้องในระดับสามัญ [ยังไม่เป็นอริปัญญา] และเป็น “โลกยัสสัมมาทิฏฐิ” ฉะนั้น “จุดเริ่มต้นในการปฏิบัติธรรม ต้องเริ่มต้นด้วยความเลื่อมใส-ศรัทธาที่แรงกล้า-ความเชื่อด้วยเหตุผล” ให้พิจารณานิยามคำว่า “กัมมัสสกตญาณ” ดังนี้

“กัมมัสสกตญาณ” หมายถึง ปัญญา กิริยาที่รู้ชัด ความวิจย ความเลือกสรร ความวิจยธรรมความกำหนดหมาย ความเข้าไปกำหนด ความเข้าไปกำหนดเฉพาะ ภาวะที่รู้ภาวะที่ฉลาด ภาวะที่รู้ละเอียด ความรู้แจ่มแจ้ง ความค้นคิด ความใคร่ครวญปัญญาเหมือนแผ่นดิน ปัญญาเครื่องทำลายกิเลส ปัญญาเป็นเครื่องนำทางความเห็นแจ้ง ความรู้ชัด ปัญญาเหมือนประตู ปัญญา ปัญญาปริยปัญญาและ ปัญญาเหมือนศัสตรา ปัญญาเหมือนปราสาท ความสว่างคือปัญญา แสงสว่างคือปัญญา ปัญญาเหมือนประทีป ปัญญาเหมือนดวงแก้ว ความไม่หลง ความวิจยธรรม [โดยสรุปลคือ “มีสัมปชัญญะ-สติปัญญา”] ฉะนั้น สัมมาทิฏฐิอันใด มีลักษณะรู้อย่างนี้ว่า “ทานที่ให้แล้วมีผล การบูชาพระรัตนตรัยมีผล โลกนี้มีอยู่ โลกหน้ามีอยู่ มารดามีคุณ บิดามีคุณ สัตว์ผู้จืดและปฏิสนธิมีอยู่ สมณพราหมณ์ผู้ปฏิบัติดี ปฏิบัติชอบ รู้อย่างเห็นจริงประจักษ์ซึ่ง โลกนี้และ โลกหน้าด้วยตนเอง แล้วประกาศให้ผู้รู้ทั่วกัน มีอยู่ในโลกนี้” ดังนี้ เรียกว่า “กัมมัสสกตญาณ”

ฉะนั้น ให้พิจารณาธรรมอันเป็น “สัมมาทิฏฐิ” คือ ความเข้าใจที่ถูกต้องที่นำไปสู่อริยมรรค ในบรรดาธรรมทั้ง ๓ ประการ ในเบื้องต้น ได้แก่ ธรรม ๓-อภิสังขาร ๓ และ กุศลกรรมบถ ๑๐ มีรายละเอียด ดังนี้

- “ธรรม ๓” หมายถึง “สภาวะ-สิ่ง-ปรากฏการณ์” [ให้มองโลกเป็นแบบนี้ทุกขณะ] ได้แก่
- (๑) “กุศลธรรม” คือ ธรรมที่เป็นกุศล สภาวะที่ฉลาด ดึงม เอื้อแก่สุขภาพจิต เกื้อกูลแก่ชีวิตจิตใจ ได้แก่ “กุศลมูล ๓” ก็ดี “นามขันธ์ ๔” ที่สัมปยุตต์ด้วยกุศลมูลนั้นก็ดี “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” ที่มีกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน ก็ดี กล่าวสั้นว่า “กุศลในภูมิ ๔” [กามาวจรภูมิ-รูปาวจรภูมิ-อรุปาวจรภูมิ-โลกุตตรภูมิ]
  - (๒) “อกุศลธรรม” คือ ธรรมที่เป็นอกุศล สภาวะที่ตรงข้ามกับกุศล ได้แก่ “อกุศลมูล ๓” และกิเลสอันมีฐานเดียวกับ “อกุศลมูล” นั้น ก็ดี “นามขันธ์ ๔” ที่สัมปยุตต์ด้วยอกุศลมูลนั้นก็ดี “กายกรรม-วจีกรรม-มโนกรรม” ที่มีอกุศลมูลเป็นสมุฏฐาน ก็ดี กล่าวสั้นว่า “อกุศลจิตอุปบาท ๑๒” [โลกมูลจิต ๘-โทสมูลจิต ๒-โมหมูลจิต ๒] คือ ความคิดชั่ว จิตอกุศลเกิดขึ้น
  - (๓) “อภัยกตธรรม” คือ ธรรมที่เป็นอภัยกต สภาวะที่เป็นกลางๆ ซึ่งขาดลงมิได้ว่าเป็นกุศลหรืออกุศล ได้แก่ “นามขันธ์ ๔” ที่เป็นวิบากแห่งกุศลและอกุศล เป็นกามาวจรก็ตาม รูปาวจรก็ตาม อรูปาวจรก็ตาม โลกุตระก็ตาม อย่างหนึ่ง ธรรมทั้งหลายที่เป็นกิริยา มิใช่กุศล มิใช่อกุศล มิใช่

วิบากแห่งกรรม อย่างหนึ่ง รูปทั้งปวง อย่างหนึ่ง “อสังขตธาตุ” คือ “นิพพาน-วิภูษะ-ขันธวินิมุต” อย่างหนึ่ง กล่าวสั้น คือ วิบากในภุมิ ๔ [กามาวจรภุมิ- รูปาวจรภุมิ- อรูปาวจรภุมิ- โลกุตตรภุมิ] กิริยาอัปยาคฤตในภุมิ ๓ รูป และ นิพพาน

“อภิสังขาร ๓” หมายถึง สภาพที่ปรุงแต่ง ธรรมมีเจตนาเป็นประธานอันปรุงแต่งผลแห่งการกระทำ เจตนาที่เป็นตัวการในการทำกรรม [กฎแห่งกรรม] นั่นคือ “บุญ-บาป-ฉาน” ได้แก่

- (๑) “บุญญาภิสังขาร” คือ อภิสังขารที่เป็นบุญ สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายดี ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็น กามาวจรและรูปาวจร
- (๒) “อบุญญาภิสังขาร” คือ อภิสังขารที่เป็นปฏิบัติต่อบุญคือเป็นบาป สภาพที่ปรุงแต่งกรรมฝ่ายชั่ว ได้แก่ อกุศลเจตนาทั้งหลาย
- (๓) “อานัญญาภิสังขาร” คือ อภิสังขารที่เป็นอานัญญา สภาพที่ปรุงแต่งภพอันมั่นคงไม่หวั่นไหว ได้แก่ กุศลเจตนาที่เป็น “อรูปาวจร ๔” หมายถึงจิตที่มั่นคงแน่วแน่ด้วย “สมาธิแห่งจตุตถฉาน-จตุตถฉานจิต-จิตประภัสสร” นั่นคือ จิตที่ปราศจากนิวรณ์ กล่าวโดยสรุป คือ พัฒนาจิตใจจนถึง “ฉานสมาบัติ ๘” ทั้ง “รูปฉาน ๔” และ “อรูปฉาน ๔”

“กุศลกรรมบถ ๑๐” หมายถึง ทางแห่งกุศลกรรม ทางทำความดี กรรมดีอันเป็นทางนำไปสู่สุคติด้วย “กฎแห่งกรรมดี”-การกระทำ พฤติกรรม ที่สะอาด บริสุทธิ์ จนกลายเป็น สติที่บริสุทธิ์เองตามปกติ จนมีความนึกคิดในใจด้วยสมาธิที่เห็นทุกอย่างเนื่องๆ เห็นตามที่เป็นจริงเดี๋ยวนี้ ไม่ปรุงแต่ง คือ สัมมาทิฏฐิ” (ดู รายละเอียดหัวข้อย่อยเพิ่มในบทที่ ๓ เป็นสติทำให้เกิดธรรมสมาธิ) ดังนี้

ก. “กายกรรม ๓” คือ การกระทำทางกายด้วย “กายสุจริต ๓” = สัมมากัมมันตะ

- (๑) ปาณาติปาตา เวรมณี — เว้นจากปลงชีวิต
- (๒) อทินฺนาทานา เวรมณี — เว้นจากถือเอาของที่เขามิได้ให้โดยอาการขโมย
- (๓) กามสุมิจฺจนจารา เวรมณี — เว้นจากประพฤตินิคมในกาม

ข. “วจีกรรม ๔” คือ การกระทำทางวาจาด้วย “วจีสุจริต ๔” = สัมมาวาจา

- (๔) มุสาวาทา เวรมณี — เว้นจากพูดเท็จ
- (๕) ปิสุณาย วาจา เวรมณี — เว้นจากพูดส่อเสียด
- (๖) ผรุสฺสาย วาจา เวรมณี — เว้นจากพูดคำหยาบ
- (๗) สมฺพปฺปลาปา เวรมณี — เว้นจากพูดเพ้อเจ้อ

ค. “มโนกรรม ๓” คือ การกระทำทางใจด้วย “มโนสุจริต ๓” = สัมมาอาชีวะ

- (๘) อนภิชฺชา — ความไม่คิดเพ่งเล็งอยากได้ของเขา
- (๙) อพฺยาปาท — ความไม่คิดร้ายต่อผู้อื่น
- (๑๐) สมฺมาทิฏฺฐิ — ความเห็นชอบ ถูกต้องตามคลองธรรม

ให้สังเกตว่า “ธรรม ๓” จะมีความสอดคล้องกับ “อภิสังขาร ๓” อันแสดงนัยถึงเจตนาของผู้กระทำความผิดให้เกิดขึ้นในแต่ละขณะจิต ถ้าเป็นฝ่ายกุศลกรรม ก็จะสอดคล้องเป็นเอกภาพกับ “กุศลกรรมบถ ๑๐” อย่างเป็นระบบระเบียบและมีเหตุผล ไม่กระทำไปด้วยความหลงงมงายเสียดสี [โมหะ] เมื่อจิตใจได้รับการชำระล้างให้สะอาด-บริสุทธิ์ ตามลำดับ นั่นคือ “จิตก็จะมีความตั้งมั่นเป็นสมาธิ-บริสุทธิ์-ผ่องใส-เบิกบาน และ ใฝ่ในการหมั่นประกอบกุศลกรรม” คือ “กุศลธัมมมานุโยค” โดยปกติธรรมคาย่อมไม่ขัดกับความรู้สึกลึกซึ้งนึกคิดในใจ คือ (๑) “ใจ” [เจตนา-ความจำนง-ความจงใจ คือ “สัญญาเจตนา ๖” ใน “อารมณ์ ๖” = รูป-เสียง-กลิ่น-รส-โผฏฐัพพะ-ธรรมารมณ์] กับ (๒) “การกระทำ” [กรรม ๓ = กายกรรม ๓-วจีกรรม ๔-มโนกรรม ๓ ที่เป็น “สุจริต ๓” เท่านั้น] ที่ตรงกันเห็นชอบด้วยในทางทำความดี [บุญญาภิสังขาร-อานัญญาภิสังขาร] อันเป็นพื้นฐานสำคัญในการต่อยอดเจริญพัฒนาจิตใจและปัญญาต่อไป เช่น การเห็นทางแห่งการทำความดี ดังนี้

“บุญกิริยาวัตถุ ๑๐” หมายถึง ที่ตั้งแห่งการทำบุญ ทางทำความดี [กฎแห่งกรรมดี] ได้แก่

- (๑) “ทานมัย” — ทำบุญด้วยการให้ปันสิ่งของ
- (๒) “ศีลมัย” — ทำบุญด้วยการรักษาศีลหรือประพฤติดี
- (๓) “ภาวนามัย” — ทำบุญด้วยการเจริญภาวนา ฝึกรวมจิตใจเจริญปัญญา
- (๔) “อภายนมัย” — ทำบุญด้วยการประพฤติอ่อนน้อม
- (๕) “เวทยาวัจจมัย” — ทำบุญด้วยการช่วยขวนขวายรับใช้
- (๖) “ปัตติทานมัย” — ทำบุญด้วยการเฉลี่ยส่วนแห่งความดีให้แก่ผู้อื่น
- (๗) “ปัตตานุโมทนามัย” — ทำบุญด้วยการยินดีในความดีของผู้อื่น
- (๘) “ธัมมัสสวนมัย” — ทำบุญด้วยการฟังธรรมศึกษาหาความรู้
- (๙) “ธัมมเทศนามัย” — ทำบุญด้วยการสั่งสอนธรรมให้ความรู้
- (๑๐) “ทิฏฐุชุกัมม” — ทำบุญด้วยการทำความเห็นให้ตรง

ในอีกนัยหนึ่ง เพื่อป้องกันการหลงผิดในการดำเนินชีวิตออกนอก “เส้นทางสายกลางแห่งปัญญาอริยะ” นั่นคือ “มัชฌิมาปฏิปทา” เพื่อมิให้เสียเวลาหรือหลงทางใน “สังขารมปลอม” ซึ่งในปัจจุบันมีผู้เบี่ยงเบน “คำสอนของพระศาสดา” ทั้งตั้งใจโดยตรงหรือไม่เจตนาก็ตาม ที่เรียกว่า “อัญญาเดียรถีย์-ปริพาชก” หมายถึง ผู้ถือลัทธินอกพระพุทธศาสนา แต่เข้ามาบวชในพระศาสนา หรือภิกษุที่เข้ารีตในลัทธิดังกล่าวนี้ด้วยมีเจตนาหรือไม่มีเจตนาก็ตาม [วัดอุวิบัติ-มนุษย์วิบัติ = คนทำความเสียหายในพระพุทธศาสนาอย่างหนัก เช่น ต้องอาบัติปาราชิก เมื่อบวชคราวก่อน หรือคนไปเข้ารีตเดียรถีย์ทั้งที่เป็นภิกษุ] ฉะนั้น ผู้ปฏิบัติธรรมจึงต้องควรเข้าใจเกณฑ์ในการพิจารณาว่า ธรรมใดเป็น “ญาวยธรรม-พระวินัย-สัตตศาสนา” หมายถึง “คำสอนของพระศาสดา” คำว่า “ญาวยธรรม” คือ ภาวะอันจะลุล่วงได้ด้วยข้อปฏิบัติที่ถูกต้องด้วย “อริยมรรคมีองค์ ๘” เพื่อป้องกันการชักนำไปในทางที่ผิด เพราะมีศรัทธาที่ไม่ประกอบด้วยเหตุผล (อุบาทสรูป-กาลามสูตร) อันเป็น “ปรมัตตประโยชน์” ที่จะเป็ผลานิสงส์สูงสุดอย่างแท้จริง คือ เป็นสุขในสุคติ ดังนี้

“ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘–หลักกำหนดธรรมวินัย ๘” หมายถึง ธรรมใดเป็น “*ญายธรรม–พระวินัย–สัทตศาสนา*” นั่นคือ “*คำสอนของพระศาสดา*” หมวดนี้ตรัสแก่พระนางมหาปชาบดีโคตรมี [ให้พิจารณาเปรียบเทียบกับคำสอนของผู้รู้ท่านอื่นว่า เป็นข้อประพฤติกฎปฏิบัติเช่นนี้หรือไม่] ได้แก่

- (๑) “*วิราคะ*” — ความคลายกำหนด–เป็นอิสระ มิใช่เพื่อความกำหนดข่มใจจิตใจใคร
- (๒) “*วิสังโยค*” — ความหมดเครื่องผูกมัด–ความไม่ประกอบทุกข์ มิใช่เพื่อผูกมัด
- (๓) “*อปยยะ*” — ความไม่พอกพูนกิเลส มิใช่เพื่อพอกพูนกิเลส
- (๔) “*อัปปิจจตา*” — ความอยากอันน้อย–ความมกน้อย มิใช่เพื่อความอยากอันใหญ่
- (๕) “*สันตญฺฐี*” — ความสัน โดย มิใช่เพื่อความไม่สัน โดย [สัน โดย ๓]
- (๖) “*ปวิเวก*” — ความสงัด มิใช่เพื่อความคลุกคลีอยู่ในหมู่ [วิเวก ๓ = กาย–จิตต์–อุปธิ]
- (๗) “*วิริยารัมภะ*” — การประกอบความเพียร มิใช่เพื่อความเกียจคร้าน
- (๘) “*สุภรตา*” — ความเลี้ยงง่าย มิใช่เพื่อความเลี้ยงยาก

“ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๙–หลักกำหนดธรรมวินัย ๙” หมายถึง ธรรมใดเป็น “*ญายธรรม–พระวินัย–สัทตศาสนา*” นั่นคือ “*คำสอนของพระศาสดา*” หมวดนี้ตรัสแก่พระอุบาลี และในข้อนี้ยังถือเป็น “*สัลเลขธรรม*” คือ ธรรมเครื่องขัดเกลากิเลส ซึ่งตรัสแก่พระอานนท์ [ถ้าเป็นบรรพชิต ให้พิจารณาข้อประพฤติพรหมจรรย์นั้น เป็นเช่นนี้หรือไม่] ได้แก่

- (๑) “*เอกัณฺตนิพพิทา*” — ความหน่ายสิ้นเชิง–ออกจากกิเลส–ไม่หลงไหลเคลิบเคลิ้ม
- (๒) “*วิราคะ*” — ความคลายกำหนด–การสํารอกกิเลส–ไม่ยึดติดรัดตัว เป็นอิสระ
- (๓) “*นิโรธ*” — ความดับกิเลส–หมดกิเลสหมดทุกข์
- (๔) “*อุปสมะ*” — ความสงบระงับกิเลส
- (๕) “*อภิญญา*” — ความรู้ยิ่ง–ความรู้ชัด–ปัญญาอันยิ่ง
- (๖) “*สัมโพธิ*” — ความตรัสรู้
- (๗) “*นิพพาน*” — ความดับสนิทแห่งกิเลส [วิภูชะ–สภาวะพ้นจากวิภูชะ]

หมายถึงเหตุ: คำว่า “*สันโดย ๓*” หมายถึง ความยินดี ความพอใจ ความรู้จักอ้อมรู้จักพอ ได้แก่ (๑) “*ยถาลภ สันโดย*” คือ ยินดีตามที่พึงได้ได้ ไม่ปรารถนาสิ่งที่ตนไม่พึงได้หรือเกินไปกว่าที่ตนพึงได้โดยถูกต้องชอบธรรม ไม่เพ่งเล็งปรารถนาของที่คนอื่นได้ ไม่ริษยาเขา (๒) “*ยถาลภสันโดย*” คือ ยินดีตามกำลังร่างกาย สุขภาพและวิสัยแห่งการใช้สอยของตน ไม่ยินดีอยากได้เกินกำลัง และ (๓) “*ยถาสารูปสันโดย*” คือ ยินดีตามสมควรอันสมควรแก่ภาวะ ฐานะ แนวทางชีวิต และจุดหมายแห่งการบำเพ็ญกิจของตน ส่วนคำว่า “*วิเวก ๓*” หมายถึง ความสงัด ได้แก่ (๑) “*กายวิเวก*” คือ อยู่ในที่สงัด (๒) “*จิตตวิเวก*” คือ จิตสงบเป็น (๓) “*อุปธิวิเวก*” คือ หมดกิเลส และคำว่า “*ปวิเวกกา*” คือ ถ้อยคำที่ชักนำไปให้สงัดกายสงัดใจ (ข้อ ๓ ใน กถาวัตถุ ๑๐) อยากรู้ก็ตาม ให้พิจารณา “*กถาวัตถุ ๑๐*” [เพื่อสำรวจมาจิตรกรรม] เพิ่มเติมด้วย ดังนี้

“กถาวัตถุ ๑๐” หมายถึง ถ้อยคำที่ควรพูด เรื่องที่ควรนำมาสนทนากันในหมู่ภิกษุ รวมทั้งในหมู่ ผู้ปฏิบัติธรรม เป็นเรื่องการสำรวมระวังวาจาแห่งวัชรกรรมได้ดี “*ไมคะนองปาก*” ได้แก่

- (๑) “*อัปปัจฉกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความปรารถนาน้อย
- (๒) “*สันตุฏฐิกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสันโดษ
- (๓) “*ปวิเวกกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้มีความสงัดกายสงัดใจ
- (๔) “*อสังสัคคกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้ไม่คลุกคลีด้วยหมู่
- (๕) “*วิริยารัมภกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้ปรารถนาคะแนนเพียร
- (๖) “*สีลกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้ตั้งอยู่ในศีล
- (๗) “*สมาธิกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำจิตมั่น
- (๘) “*ปัญญุกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดปัญญา
- (๙) “*วิมุตติกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้ทำใจให้พ้นจากกิเลสและความทุกข์
- (๑๐) “*วิมุตติญาณทัสสนกถา*” — ถ้อยคำที่ชักนำให้เกิดความรู้ความเห็น
ในภาวะที่หลุดพ้นจากกิเลสและความทุกข์

สำหรับเกณฑ์ในข้อ “*ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๗*” นั้น ยังหมายถึง “*อัปปัจฉกถา*” [กล่าวด้วยความมกน้อย] อีกด้วย หรือเรียกอีกอย่างว่า “*ศีลเลขธรรม-ศีลเลขปฏิบัติ*” [พระพุทธเจ้าทรงตรัสแก่พระอานนท์] คือ *ธรรมเครื่องขัดเกลากิเลส* ซึ่งหมายถึง “*ฉาน-วิปัสสนา*” แต่อย่างไรก็ตาม ผู้ปฏิบัติธรรมต้องเข้าใจอย่าง ถูกต้องว่า ตนกำลังประพฤติปฏิบัติอยู่ในเส้นทางแห่งอริยมรรคหรือไม่ มีอะไรเป็นสัญญาณบ่งบอกว่า เป็นผู้ ประพฤติอย่างถูกต้องในแนวทางดังกล่าวนี้ ให้พิจารณาหลักธรรมต่อไปนี้

“*บุพนิमितแห่งมรรค ๗*” หมายถึง *ธรรมที่เป็นเครื่องหมายบ่งบอกล่วงหน้าว่า มรรคมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐจะเกิดขึ้นแก่ผู้นั้น* จุดแสงอรุณเป็นบุพนิमितของการที่ดวงอาทิตย์จะอุทัย หรือ *แสงเงินแสงทองของชีวิตที่ดี* หรือ *รุ่งอรุณของการศึกษาอริยมรรค* เมื่อใดธรรมที่เป็น บุพนิमित ๗ ประการนี้ แม้อย่างใดอย่างหนึ่งเกิดขึ้นในบุคคลแล้ว เมื่อนั้นย่อมเป็นอันหวังได้ว่าเขา จักเจริญ พัฒนา ทำให้มาก ซึ่งมรรคมืองค์ ๘ ประการอันประเสริฐ คือ จักดำเนินก้าวไปใน “*มัชฌิมาปฏิปทา*” [จุดเริ่มต้นของกฎแห่งกรรมดี] ได้แก่

- (๑) “*กัลยาณมิตตตา*” — *ความมีกัลยาณมิตร* คือ มิตรดี คบหาคนที่เป็นแหล่งแห่งปัญญา และแบบอย่างที่ดี
- (๒) “*ศีลสัมปทา*” — *ความถึงพร้อมด้วยศีล* คือ การทำศีลให้ถึงพร้อม ตั้งตนอยู่ในวินัยและมี ความประพฤติทั่วไปดีงาม
- (๓) “*ฉันทสัมปทา*” — *ความถึงพร้อมด้วยฉันทะ* คือ การทำฉันทะให้ถึงพร้อม ความใฝ่ใจ อยากจะทำกิจหน้าที่และสิ่งทั้งหลายที่เกี่ยวข้องให้ดีงาม ความใฝ่รู้ใฝ่สร้างสรรค์

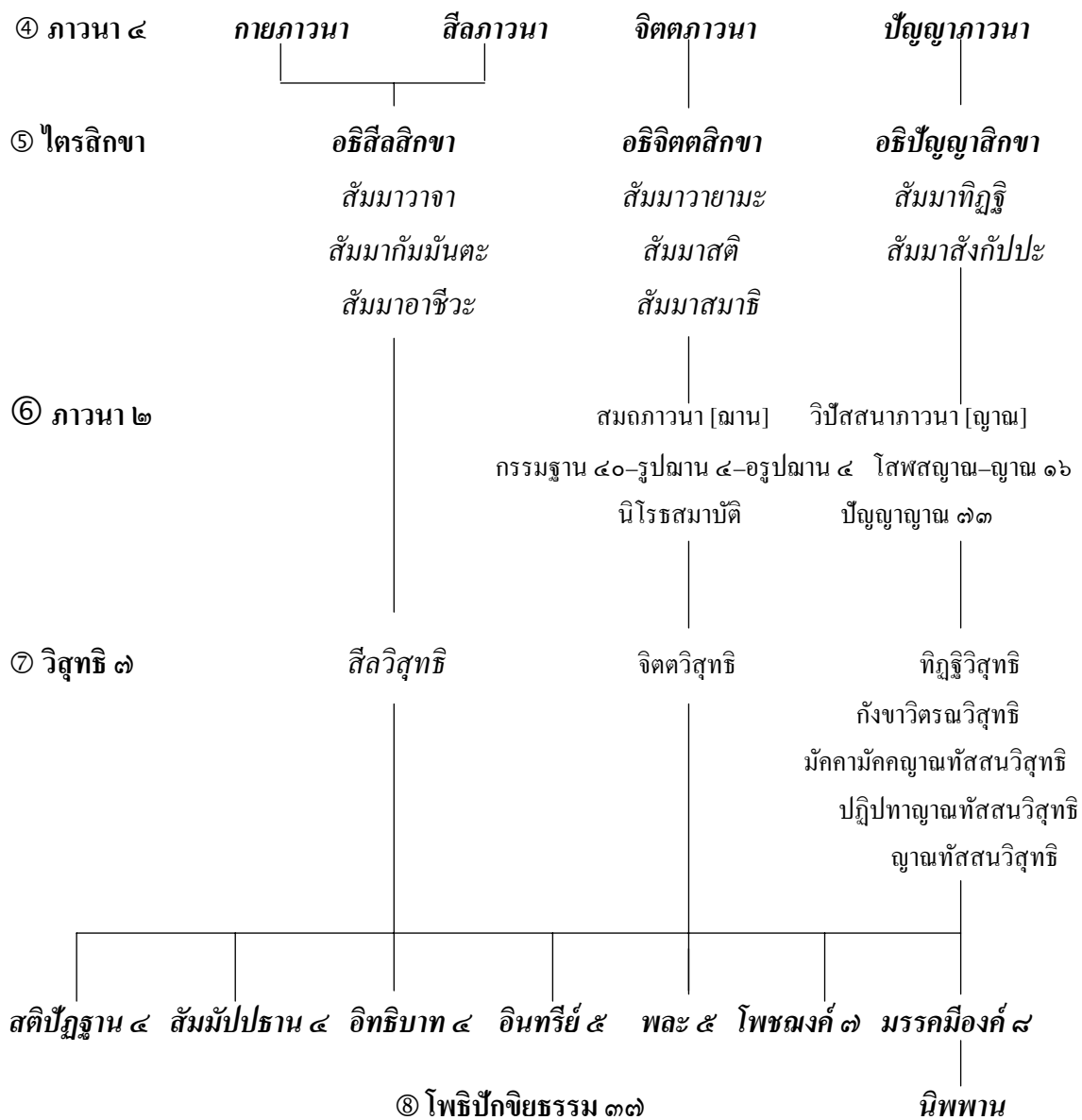
- (๔) “**อัตตสัมปทา**” —ความถึงพร้อมด้วยคนที่ฝึกดีแล้ว คือ การทำตนให้ถึงพร้อมด้วยคุณสมบัติของผู้ที่พัฒนาแล้วโดยสมบูรณ์ ทั้งด้าน “กาย-ศีล-จิต-และ-ปัญญา” ที่จะเป็น “ภาวิคตต์” คือผู้มีตนอันได้พัฒนาแล้ว
- (๕) “**ทัญญูสัมปทา**” —ความถึงพร้อมด้วยทัญญู คือ การทำทัญญูให้ถึงพร้อม การตั้งอยู่ในหลักความคิดความเชื่อที่ถูกต้องถึงงามมีเหตุผล เช่น ถือหลักความเป็นไปตามเหตุปัจจัย
- (๖) “**อัปปมาทสัมปทา**” —ความถึงพร้อมด้วยความไม่ประมาท คือ การทำความไม่ประมาทให้ถึงพร้อม
- (๗) “**โยนิโสมนสิการสัมปทา**” —ความถึงพร้อมด้วยโยนิโสมนสิการ คือ การทำโยนิโสมนสิการให้ถึงพร้อม ความฉลาดคิดแยกคายให้เห็นความจริงและหาประโยชน์ได้

กล่าวโดยสรุปในขั้นนี้ การถือประพฤติปฏิบัติหรือการดำเนินชีวิตตามหลักธรรม “**อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยอัฏฐังคิกมรรค**” นี้ สามารถนำไปใช้ในชีวิตตั้งแต่ปุถุชนทั่วไปจนถึงผู้สำเร็จบรรลุนิพพานได้ อันเรียกว่า “**มัชฌิมาปฏิปทา**” คือ “**เส้นทางสายกลางแห่งปัญญา**” ที่ทำให้เกิดความดีภายในตนเอง และรวมทั้งเป็นแบบอย่างที่ดีต่อผู้อื่นที่อยู่รอบข้างได้จริง จนทำให้เกิดความถึงพร้อมด้วย “**มัคคังคะ**” [องค์แห่งมรรค] อันประเสริฐทั้ง ๘ ประการ ที่ทำให้ปุถุชนธรรมดาที่มีปริชาสามารถปฏิบัติเข้าถึง “**โลกุตตรธรรม ๘**” [มรรค ๔-ผล ๔-นิพพาน ๑] ได้ ดังที่เรียกว่า “**มัคคสมังคี**” [ผู้พร้อมด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘ = *มัคคสมัคญยาม* หรือ *อฏฐมัคคังควิภาวนญาณ-ญาณ* ทำให้แจ้งซึ่งองค์แห่งมรรค ๘] อันเป็นคุณบทแห่งอริยบุคคล จนถึงขั้นสูงสุด คือ “**พระอรหันต์-พระอรหันตจีณาสพ**” [พระอรหันต์ผู้สิ้นอาสวะแล้ว] และรวมทั้งผู้สาธุชนได้รับนับรวมถึงประดา “**อริยสาวก-อริยสาวิกา**” แห่งพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลายด้วย เพราะฉะนั้น การเริ่มต้นปฏิบัติธรรมอย่างถูกต้องเข้าถึงหัวใจอันเป็นแก่นแท้ของพระศาสนาได้ ที่เรียกว่า “**อริยมรรคมีองค์ ๘-อริยอัฏฐังคิกมรรค**” ไม่ใช่เรื่องที่ยากและเรื่องที่ยากเกินที่จะปฏิบัติได้ เพียงแต่ “**รู้จักทำสะสมอย่างต่อเนื่องด้วยความเพียรและความอดทน**” และ **เกิดความเข้าใจที่ถูกต้องด้วยธรรมไม่ผิดจากความจริงตามธรรมชาติ** แต่เห็นความจริงด้วยรู้แจ้งในโลก เป็นความจริงตามสภาพที่เป็นจริง ไม่เข้าไปยึดมั่นปรุงแต่งความคิดนั้นๆ ด้วยเจตนาแห่งจิตของตน นั่นคือ “**รู้แล้วก็เฉยไว้-อุเบกขา**” [มันเป็นของมันเช่นนี้เอง] ไม่ตอบสนองความรู้สึกอารมณ์ที่ถูกครอบงำด้วย “**กิเลสตัณหา**” และให้ตั้งมั่นอยู่ใน “**สภาวะแห่งความเป็นอริยชน**” [สัตบุรุษ] นั่นคือ “**ผู้ปราศจากโศกะ-ปริทเว-ทุกข์-โทมนัส-อุปายาส-เป็นธรรมดา**” เพราะได้รู้เท่าทันอำนาจแห่งกิเลสทั้งหลายอย่างถูกต้องดีแล้ว นั่นคือ “**อวิชชา ๔-อวิชชา ๘-อวิชชา มีลักษณะ ๒๕** (ดูเพิ่มเติมที่ บทที่ ๔)” คือ **ความไม่รู้จักจริงในอริยมรรค** [**อริยมรรค**] หมายถึง ทางดำเนินของพระอริยะ คือ “**มรรค ๔-มัคคญยาม**” ได้แก่ “**โศคาปตติมรรค-สกทาคามีมรรค-อนาคามีมรรค-อรหัตตมรรค**”] ซึ่งหมายถึง “**กิเลส-ตัณหา-ฉันทะ-ราคะ**” คือ “**ภาวะเศร้าหมอง-ความทะยานอยาก-ความพอใจ-ความติดใจ**” อันทำให้เกิด “**อุปาทานขันธ ๕ เป็นทุกข์**” และเวียนว่ายตายเกิดในวัฏสงสารไม่สิ้นสุด ด้วยประการฉะนี้.

ปัจจัยมบท บทที่ ๒ ว่าด้วยอริยมรรคมีองค์ ๘

เมื่อจัดระดับองค์ความรู้ในบทที่ ๒ คือ “อริยมรรคมีองค์ ๘” ซึ่งประกอบด้วยหลักธรรมแก่นสำคัญ ได้แก่ (๑) มัชฌิมาปฏิปทา (๒) อริยมรรคมีองค์ ๘ (๓) อริยสังข์ ๔ (๔) ภาวนา ๔ (๕) ไตรสิกขา (๖) วิสุทธิ ๗ และ (๗) โภธิปักขิยธรรม ๓๗ ให้พิจารณาตามหัวข้อตัวหนา ตัวเอนหนา ตัวเอนปกติ

- ① มัชฌิมาปฏิปทา (๑) เริ่มต้นด้วยปัญญา (๒) ดำเนินด้วยปัญญา (๓) นำไปสู่ปัญญาอันยิ่ง
- ② อริยมรรคมีองค์ ๘ สัมมาทิฐิ-สัมมาสังกัปปะ-สัมมาวาจา-สัมมากัมมันตะ-สัมมาวายามะ-สัมมาสติ-สัมมาสมาธิ
- ③ อริยสังข์ ๔ ทุกขอริยสังข์-ทุกขสมุทัยอริยสังข์-ทุกขนิโรธอริยสังข์-ทุกขนิโรธคามินีปฏิปทาอริยสังข์

ภาพประกอบ ๓: ภาพองค์รวมเชิงโครงสร้างและระบบแห่งพุทธธรรมด้านอริยอัฏฐังคิกมรรค

ผู้ปฏิบัติธรรมได้เข้าถึงองค์ความรู้หลักสำคัญใน ๗ ระดับ ได้แก่ (๑) มัชฌิมาปฏิปทา (๒) อริยมรรคมีองค์ ๘ (๓) อริยสัจ ๔ (๔) ภavana ๔ (๕) ไตรสิกขา (๖) วิสุทธิตี ๗ ข้อ ๑ สิวสุทธิตี (๗) โพธิปักขิยธรรม ๓๗ ส่วนสัมปยุตตธรรมที่เป็นรายละเอียดย่อยประกอบด้วย (๑) ไตรสิกขา-สิกขา ๓ (๒) อริยมรรคมีองค์ ๘ (๓) ธรรม ๓ (๔) อภิสังขาร ๓ (๕) กุศลกรรมบถ ๑๐ (๖) บุญกิริยาวัตถุ ๑๐ (๗) ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๘ (๘) ลักษณะตัดสินธรรมวินัย ๗ (๙) วิเวก ๓ (๑๐) สันโดษ ๓ (๑๑) กถาวัตถุ ๑๐ และ (๑๒) บุญนิมิตแห่งมรรค ๗

อย่างไรก็ตาม ประการสำคัญ คือ ข้อธรรมย่อยใน “อริยมรรคมีองค์ ๘” ที่แยกออกตามข้อธรรมย่อยใน “ไตรสิกขา-สิกขา ๓” โดยมีหลักธรรม “โพธิปักขิยธรรม ๓๗” เข้ามาสัมปยุตต์ด้วยนั้น ให้พิจารณาถึงความสัมพันธ์เชิงปัจจัยในธรรมทั้งหมด คือ ให้เห็นภาพรวมแห่งธรรมทั้งหลาย ที่แยกธรรมออกเป็น “ธรรม ๓” [อภิธรรม= กุศลธรรม-อกุศลธรรม-อัพยากตธรรม] ซึ่งมีความสัมพันธ์โดยนัยกับ “อภิสังขาร ๓” [เจตนาปรุงแต่งกรรม-กฎแห่งกรรม] ในการเลือกถือประพฤติปฏิบัติ ได้แก่ กุศลธรรม ๑ การละเว้นอกุศลกรรม ๑ การมุ่งสร้าง “บุญ-กุศล-วาสนา-บารมี” แห่ง อริยธรรม [อริยศีล-อริยสมาธิ-อริยปัญญา-อริยวิมุตติ] หรือ อริยมรรค [อริยมรรคมีองค์ ๘-มรรค ๔] ในอัพยากตธรรม ๑ [บุญ = ภาวะหมดจด สว่างงาม-กุศล = ภาวะสะอาดบริสุทธิ์-วาสนา = อำนาจบุญเก่าจากบุญกุศล-บารมี = ปฏิปทาอันยิ่ง ที่สั่งสมมา] นอกจากนี้ ผู้ปฏิบัติธรรมยังสามารถพิจารณาถึง ธรรมใดที่เป็นคำสอนของพระศาสนา “สัตตสุตตันต-พระธรรมวินัย” ที่เรียกว่า “ญายธรรม” [ข้อปฏิบัติที่ตรงถูกต้อง ซึ่งหมายถึง อริยอัฐังคิกมรรค หรือภาวะอันจะลุล่วงได้ด้วยข้อปฏิบัติที่ถูกต้อง ได้แก่ “นิพพาน-สภาวะที่ดับกิเลสแล้ว” [บรมธรรม] หรือ “วิวิญ्ञะ-ปราศจากวิญ्ञะ-สภาวะที่พ้นวิญ्ञะสงสาร” หรือ “ขันธวินิมุต-สภาวะที่พ้นหรือปราศจากขันธ”] ที่เป็นธรรมไม่เบี่ยงเบนออกจากแนวคิด “มัชฌิมาปฏิปทา-อริยมรรคมีองค์ ๘” คือ “พระสัทธรรมแท้” และพร้อมด้วยเกณฑ์ที่บ่งบอกว่าตนประพฤติปฏิบัติยังอยู่ใน “เส้นทางสายกลางแห่งปัญญา” ซึ่งให้พิจารณาคุณธรรมใน “บุญนิมิตแห่งมรรค ๗” แม้ว่าจะได้แค่ ๑ ข้อใน ๗ ข้อ นั้น ก็น่าจะเป็นผู้ที่สามารถเข้าถึงอริยมรรคได้.

รู้อยู่ที่ใจ-ค้อยู่ที่ใจ-เห็นอยู่ที่ใจ

เพ่งอยู่ที่ใจ-กำหนดอยู่ที่ใจ

ให้เห็นความแจ้ง-ความสว่าง-ความสงบ-ขึ้นในใจ

ภavanaธรรม: หลวงปู่ทา จารุขัมโม